

OLVASÓNAPLÓ

REHABILITÁLT ÉRTEKEINK

CSÉPE IMRE: *Mezei dolgok*.

Forum, Újvidék, 1973.

Tavaly május óta igen sokat hallhatunk, olvashatunk Csépe Imréről. Ismételtén beigazolódott az ósrégi »törvényszerűség«: az írónak és költőnek meg kell halnia ahhoz, hogy kortársai foglalkozzanak vele és elismerjék munkásságát. Tragikomikus sors. Azért tragikomikus, mert arra is vár, aki mások esetében előidézője.

Természetesen ez csak az érem egyik oldala. És nem is a legfontosabb, a fő — a »fej.« Amikor a fentieket kimondjuk, nem bántani akarunk. Csupán elgondolkoztatni. Figyelmeztetni irodalmunk szférájának azokra a ködeire, amelyek oly gyakran akadályoznak bennünket a látásban. Deszkát rakni az előítéletek és a kicsinyesség süppedékeny talajára, amelyen járni kényszerülünk. Akár Újvidéken, akár Szabadkán, akár Zentán, Topolyán, Kishegyesen vagy Becsén...

Borús gondolatok fölvetésével azonban nem szeretnénk itt ünneprontók lenni. Főleg nem most, egy héttel a Csépe Imre-emléknap után. Nézzük hát az éremnek a fontosabbik oldalát!

Az az őszinte lelkesedés, amely az egy éve megrendezett emlékünnepegek során nyilvánult meg, bizonyította, hogy Vajdaságban sok tisztelője volt és van Csépe Imrének, és sok olvasója a népi irodalomnak, írók, kulturmunkások és közéleti személyiségek láttak hozzá a hagyományörzés feladatához. Gyorsan és sokat végeztek. A kishegyesi emléknap rendezvényeinek sikeréről gyakran olvashatunk a lapokban.

Az idén ugyancsak gazdag programmal rukkoltak elő a szervezők. Kiállítást, irodalmi műsort és tudományos előadásokat rendeztek. Ezeket azok láthatták és hallhatták, akiknek volt alkalmuk Kishegyesre utazni. Csépe olvasóinak többségére azonban a kiadók gondoltak: gyors egymásutánban két szép kötetet tettek az asztalára. Az első még a tavasszal Szabadkán, a másik pedig most Újvidéken, az emlékünnepegek meglepetéseként látott napvilágot.

A két kötet nyilvánvalóvá tette: a hagyományörző munka nem feneklett meg az ünnepi beszédek és reprezentatív összejövetelek szintjén. Csépe a parasztok és munkások költője és írója volt, és éppen ezek az emberek lehettek ott legkevésbé a rendezvényeken, válhattak közvetlenül is részévé az ünnepségnek. Most azonban, amikor kezükbe vesszük a köteteket, újra találkozhatunk ők is Csépével. Olvasgathatják nyugalmas vasárnap délutánon, vagy a munkára nem alkalmas téli napokon — fehér ing és nyakendő nélkül.

Most, a *Határdomb* és a *Mezei dolgok* írásait olvasva akaratlanul is felvetődik bennünk a kérdés: mit jelent ma irodalmunkban Csépe Imre neve, és milyen jelentőségű az a tény, hogy tisztelőinek tábora hozzálatott emlékének ápolásához, hagyatékának gondozásához? Vajon véletlenszerű folyamatok végkicsengésének, vagy pedig realizálódó értékelési törekvések

eredményének foghatjuk-e fel a hagyományörző munka fellendülését? Olyan eredménynek, amelyre joggal lehetünk büszkéek. Summa summárum: mennyire őszinte ez az ünneplés, mennyire szól magának Cséének? Azt kell lemérni: igazak vagyunk-e?!

Köztudomású, hogy egy hosszú évtizedig nem volt szokás Cséével foglalkozni. A halála előtt. Erthető hát: gyanakvásra ad okot a mostani váratlan fordulat.

Amikor a válaszokat keressük, elsősorban a jelenre koncentrálnak, s nem bagozzuk azokat a szálakat, amelyek mélyen a múltba nyúlnak. És nemcsak Cséére figyelünk, hanem vizsgálódásunkat népi irodalmunk egészére terjesztjük ki.

Kiindulópontul népi irodalmunk rendhagyó helyzetét kell vennünk. Azt a szituációt, amely a legsúlyosabb ellentétéktől feszült. Egyrészt ugyanis — a harmincas, negyvenes és ötvenes évek törekvéseit rendszerezve — felfigyelhetünk a népi irodalom körébe sorolható, vagy vele rokonságot mutató próbálkozások nagy számára. Másrészt viszont látnunk kell, hogy a kritika sohasem foglalkozott méltó módon ezekkel a kísérletekkel. Ha nem vennék kézbe a kérdéses alkotásokat, arra gondolnánk, hogy nyilván kritikán aluliak voltak. Ha azonban tanulmányozzuk őket, rájövünk, hogy a probléma sokkal összetettebb.

Mivel magyarázhatjuk hát a kritika egyértelmű negatív viszonyulását?

1) Azzal, hogy a népi írók közül — a szükséges alapvető irodalomtörténeti és elméleti képzettség híján — nem kerültek (és nem kerülhettek) ki kritikusok és esztéták.

2) Az irányzatok kiélezett harcával, amelyben a népi írók (éppen elméleti tudásuk hiánya miatt) csak aránytalanul kis számban vettek részt, s csupán passzív szerepet vállaltak.

3) A falu és a város ellentétével mint a problémakör legfontosabb mozzanatával. Ezt a kérdést azonban a fenti két pontba foglaltakkal összefüggésben kell látnunk. (Részletesebb elemzésére itt nem vállalkozhatunk, de az utalás lényegét így is érezzük kell.)

Mínd ezt összevetve megállapíthatjuk: a népi írók magukra hagyottan, sőt kitaszítottan, számtalan nehézséggel küszködve működtek. Segítségükre sem a kiadók, sem a folyóiratok nem siettek, inkább valamiféle lekezelő göggel fogadták őket. Mintha az irodalom munkássát nem a tehetség, hanem bizonyos pedánsan lecentizett műveltség szerint lehetne rangsorolni.

Pedig a vajdasági magyar irodalomnak köztudomásúan az a legnagyobb baja, hogy nincsenek olvasói. Vajdaságban kicsi az értelmiségiek száma, a folyóiratok és a könyvek viszont mekkik írónak. Az a baj, hogy sokáig nem gondoskodtunk az olvasóközönségnek a munkásokból és parasztokból álló rétegéről. A népi kultúra ápolására csak nemrég, 1971-ben vállalkozott egy folyóirat, az Üzenet, vele szemben azonban jó ideig ellenállás volt tapasztalható.

Következtetésként levonhatjuk, hogy a vajdasági magyarság többségét kitevő munkásság és parasztság irodalmi és kulturális igényeinek kielégítésével hosszú időn át senki sem törődött. (Ezt a funkciót csak részben teljesítették a lapok irodalmi rovatai, de esetükben ismét más problémák merültek fel, amelyek tárgyalására itt most nem térhetünk ki.) Tehát az olvasóközönségnek ezt a réteget rövidítettük meg akkor, amikor nem támogattuk a népi írók munkáját, nem adtuk ki könyveiket. Hiszen a munkásoktól és parasztoktól senki sem várhatta el, hogy — kellő ismeretek nélkül — az avantgardista irodalom lelkes olvasóivá váljanak. Hogy tévedtünk, amikor ezt vártuk tőlük, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy máig sem váltak azzá. Természetesen megoldást a traktorirodalom elburjánzása sem jelentett. Nem az illusztratív művészetek mellett beszélünk, amikor azt kifogásoljuk, hogy a vajdasági átlagolvasó kezébe nem olyan könyveket adtunk, amelyekben saját világát fedezte volna fel újra, és amelyeket elolvasott volna. Valós értékeket jelentő népi irodalmi alkotásokra volt és van szükség! De nem könnyű fajsúlyú pótirodalomra! Az izlésrombolás a nagyobbik rossz!

(A félreértések elkerülése végett megjegyezzük: nem kategorikusan fogjuk fel: népi irodalmat a munkásoknak és parasztnak, és avantgardista irodalmat az értelmiségnek! Hiszen így éppen a legfőbb célt, a dialektikus fejlődés elősegítését hagynánk figyelmen kívül. Az értékek kiegyenlítődségét gátolnánk. Ehelyett az itt és most aktuális kívánalmai szerint mindössze bizonyos tendenciák vázolására vállalkoztunk, és érzékeltetni szerettünk volna egyes, általunk fontosnak látott relációkat.)

Irodalmunk másik belső betegsége, hogy az irányzatokat mindig kizárólagosítani igyekezett. Nálunk az egy-egy irányzathoz való tartozás egyben érték kategóriákat is jelölt. Kritikusaink közül soha senki sem fogalmazott meg figyelmet érdemlő tanulmányban olyan nézeteket, amelyek szerint — értékeik tekintetében — azonos rangúak lehetnek az avantgardista és a realista fogantatású művek (például Kassák Lajos és Móricz Zsigmond alkotásai). Az avantgardista kritikus nem ismerte el a realista írókat, és a dolog fordítva is érvényes lett volna, ha a realista irodalomnak nálunk lettek volna kritikusi. Bár a tárgyilagosság erről az oldalról (a szórványos és egyedi kísérleteket nézve) erősebbnek látszik.

Visszatérve a vajdasági népi íróknak a korábbiakban érintett problémáira, leszögezhetjük: sokkal több nehézséggel kellett megküzdniük, mint bárki másnak ebben az irodalomban. Ez nyilván sajátos helyzetük és irodalmunk gyermekbetegségei miatt történt. Hogy most már egy-egy képviselőjük esetében megtört a jég, annak csak örülhetünk. Inkább most, késve következzen be értékeink rehabilitálása, mint még később, vagy soha.

És a gyógyulás is annál tökéletesebb lehet, minél korábban felismerjük a betegségeket.

A nemrég megindult hagyományörző munka távlatot nyújt irodalmunk történetének és jelenének előítéletektől mentes feldolgozására. Az újraértékelési folyamat elsősorban Csépe kapcsán indult meg, de jelentősége túlnő az eddig elvégzett munka keretein.

Az olvasónak, amikor most a kezébe veszi a *Mezei dolgokat*, éreznie kell: nem a véletlennek köszönheti, hogy újra Csépét olvashat.

A rövid novellák, tárcák, elbeszélések, lírai jegyzetek az író hátrahagyott írásai közül származnak. Válogatásukat Fehér Ferenc, Csépe egyik legszintébb tisztelője végezte. A kézirati hagyaték gondozásában Urbán János, a jóbarát és munkatárs vett részt.

A kötet írásai többnyire a falunak emelnek emléket, annak légkörét, világát tükrözik. Ezért is adták a szerkesztők a könyvnek az egyik karcolat címét: *Mezei dolgok*.

A kalászosok zizegését idézik a sorok: a parasztnak életének csodálatos muzsikáját.

Csépe hősei ingyencselédek, kaszások, marokszedők, csőszök, kefekötők és hasonló szegényei a bácskai tanyáknak, falvainak. Nem öntudatos forradalmárok, de lelkük rezdüléseiben mindig a lázadás dominál. Sorsuk tiszta, önzetlen összefogásukban forr egyé. Szalonnát szereznek a gazdától a szegények között is legszegényebb társuknak, akinek csak főtt krumpli akad a tarisznyában. Bosszút állnak uraikon a kapott verésért, ha amiatt a bőrtönt kell is választaniuk.

Csépe a falusi élet valóságának azt a rétegét ábrázolta, amely ma már annyira átalakulóban van, hogy tiszta megjelenési formáira szinte alig bukkanhatunk.

Nemcsak a falu világát ismerte Csépe az azonosulás szintjén, hanem a nyelvet is, amelyen az megszólalt. Népszokásokat elevenít fel, a népi észjárásnak és felfogásnak olyan mozzanatait ábrázolja, amelyek teljesen elvesztek volna az ő tolla nélkül. Ezek a kis műrecek tehát nemcsak az irodalomtörténészeknek adnak hálás munkát, hanem a nyelvészeknek és folkloristáknak is.

Fel kell fedeznünk végre az aranybányáinkban az aranyat!

CSORDÁS MIHÁLY